

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Αρ. 47 (2022)

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Από τη φιλοσοφία στην πολιτική και την παιδεία.
Στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη

Άννα Κουμανταράκη

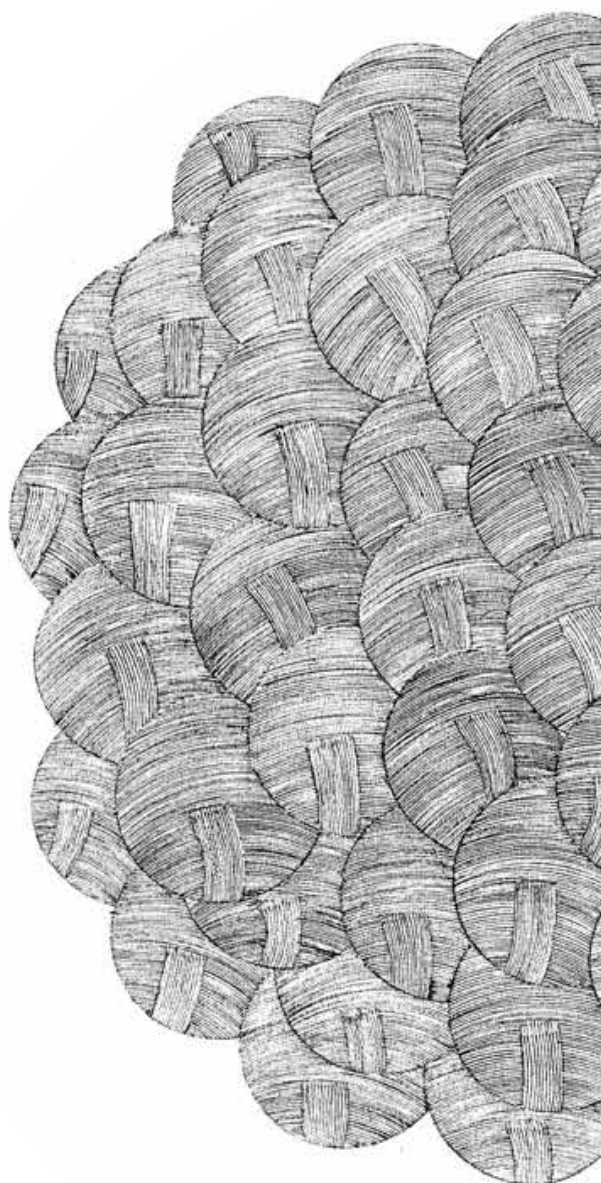
Copyright © 2022, ANNA KOYMANTAPAKH

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουμανταράκη Α. (2022). Από τη φιλοσοφία στην πολιτική και την παιδεία. Στη σκέψη του Κορνήλιου Καστοριάδη. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, (47), 159-162. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/31864>

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Greek Political Science Review

Ανδρέας Τάκης

Ο φιλελευθερισμός και η δημοκρατία σε σταυροδρόμι

Gerasimos Karoulas - Stamatis Poulakidakos

Elections and referenda during the crisis period in Greece: an analysis of international officials' statements in the Greek media

Ανδρέας Μπουρούτης

Μετανάστευση και στρατηγικές για την ένταξη στην Ελλάδα. Η εμπειρία των ετών 2015-2022

Απόστολος Ι. Παπατόλιας

Επιτελικό κράτος και προοδευτική διακυβέρνηση

Αλέξανδρος Ράπτης

«Πρέπει όλοι να πληρώνουμε τα χρέη μας...»: Το χρέος ως ηθική εντολή

Θωμάς Σιώμος

Η δημόσια αντιπαράθεση για την «απελευθέρωση» των οπτικοακουστικών μέσων στην Ελλάδα κατά τη διετία 1987-1989 και η πολιτική της σημασία

Από τη φιλοσοφία στην
πολιτική και την παιδεία.
Στη σκέψη του Κορνήλιου
Καστοριάδη

Σωτήρης Φουρνάρος

εκδόσεις Σμίλη
Αθήνα 2015
320 σελ.

Ο συγγραφέας του συγκεκριμένου πονήματος προσπαθεί να αναδείξει την φιλοσοφική και την πολιτική διάσταση του ρόλου της Παιδείας, στηριγμένος στο έργο του Κορνήλιου Καστοριάδη. Ο Καστοριάδης παρουσιάζεται εδώ ως διανοούμενος της εποχής του, καθορισμένος τόσο από την κοινωνική του θέση όσο και από την εθνική του καταγωγή. Με αυτή την έννοια, οι αλήθειες και οι αξίες που προβάλλει δεν μπορούν να έχουν μια απόλυτη ισχύ, αλλά δεσμεύονται από τη συγκεκριμένη κοινωνικοοικονομική συγκυρία. Κύρια πηγή έμπνευσης για τον Καστοριάδη ήταν η αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία. Το γεγονός ότι η αρχαία πόλις έδινε τη δυνατότητα σε όλους τους πολίτες να συμμετέχουν αυτόνομα στη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων που καθόριζαν το μέλλον της πόλεως αποτελεί την πηγή έμπνευσης του φιλοσόφου, ώστε να αναζητήσει τους όρους που θα βοηθήσουν στη δημιουργία αυτόνομων πολιτικών υποκειμένων. Ο Φουρνάρος φαίνεται να θεωρεί ότι κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί και σήμερα, και μάλιστα προβάλλει το παράδειγμα των πολιτών της Ισλανδίας και την απόφαση τους να αντισταθούν στο μνημόνιο που τους επέβαλε η Ευρωπαϊκή Ένωση. Θεωρεί ότι οι Ισλανδοί πέτυχαν ακριβώς γιατί ζούσαν σε μια μικρή και σφιχτοδεμένη κοινότητα. Παρόλα αυτά, εξετάζει την πιθανότητα συγκρότησης ομάδων αυτόνομων πολιτών και σε άλλες κοινωνίες, μεγαλύτερες.

Θεωρεί ότι ο ρόλος της εκπαίδευσης στην υπηρεσία της

δημοκρατίας είναι πολύ σημαντικός. Προσφέρει στο βιβλίο του μια γενεαλογία της εκπαίδευσης στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνιών, όπου οι θετικές επιστήμες έχουν διαχωριστεί από τις ανθρωπιστικές. Θεωρεί το γεγονός αυτό ιδιαίτερα επιζήμιο για την ανάπτυξη των νέων, διότι η επικράτηση των τεχνικών επιστημών έναντι των ανθρωπιστικών στερεί τους θετικούς επιστήμονες από ένα ανθρωπιστικό προσανατολισμό.

Την ίδια στιγμή, επικεντρώνεται στην πλούσια, ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία για τον Καστοριάδη και συγκρίνει το έργο του με αυτό του Ζαν Ζακ Ρουσσώ και του Αδαμάντιου Κοραή. Συγκρίνει τους δύο τελευταίους και αναδεικνύει τη σημασία της ταξικής επιλεκτικότητας στο έργο του Κοραή ως κύρια διαφορά του από αυτό του Ρουσσώ. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, ο Κοραής πίστευε ότι μόνο τα άτομα που ανήκουν στην μεσαία τάξη είναι ικανά για αυτόνομη πολιτική σκέψη, γιατί η φτώχεια που μαστίζει τα κατώτερα στρώματα διαφθείρει την ψυχή τους και καταστρέφει την κριτική τους σκέψη.

Η μεσαία τάξη λοιπόν αποτελεί το θεμέλιο της δημοκρατίας, άποψη που φαίνεται να ενστερνίζεται και ο Καστοριάδης, ο οποίος, παρόλο που τονίζει την σημασία της ισότητας, δεν θεωρεί τις ταξικές διαιρέσεις παράγοντα που υπονομεύει την κοινωνική ισότητα. Αυτή η άποψη αποτελεί σημαντικό παράγοντα που τοποθετεί τον Καστοριάδη στη θέση ενός κατεξοχήν διανοητή της Νεωτερικότητας, στο

βαθμό που η Νεωτερικότητα, παρόλο που γεννά ταξικές διαφοροποιήσεις, τις αποκλείει από το φιλοσοφικό της στόχαστρο. Ο δημοκρατικός πολίτης στο ιστορικό αυτό πλαίσιο είναι πάντοτε αστός, άνδρας και λευκός.

Η εργατική τάξη, οι γυναίκες και οι μειονότητες αποκτούν το δικαίωμα του πολίτη κατά την ύστερη Νεωτερικότητα. Στη δε φαντασιακή, κατά Καστοριάδη, θέσμιση των δυτικών κοινωνιών, οι ομάδες αυτές αντιμετωπίζουν εμπόδια στη συμμετοχή τους στην πολιτική. Το αυτόνομο, επομένως, πολιτικό υποκείμενο στηρίζει την αυτονομία του σε μια επιλεκτική διαδικασία που τοποθετεί τους κοινωνικούς αποκλεισμούς λόγου φύλου, φυλής και τάξης έξω από τον ορίζοντα δράσης του. Ο Φουρνάρος περιγράφει τη θέση αυτή στο έργο του Καστοριάδη χωρίς να στέκεται απέναντι της κριτικά. Την παρακάμπτει, και θα έλεγε κανείς ότι θεωρεί πως καλώς κάνει και υπάρχει. Μόνο με αυτόν τον τρόπο το πολιτικό υποκείμενο πετυχαίνει την αυτονομία του και ενδυναμώνει την παρουσία του στο χώρο, χωρίς αντεγκλήσεις.

Ο Καστοριάδης, ως φιλόσοφος που ταυτίστηκε με την εξέγερση του Μάη του '68, προβάλλει στο έργο του τη γέννηση ενός νέου πολιτικού υποκειμένου χωρίς ειδοποιά κοινωνικά χαρακτηριστικά. Είναι ο κοινωνικός δρών που αποφασίζει να δράσει αυτόνομα πέρα από προκαταλήψεις και θρησκευτικούς προ-ιδεασμούς. Συγχρόνως, πρόκειται για ένα κίνημα που δεν περιμένει την καθοδήγηση της κομμουνιστικής πρωτοπορίας

για να δράσει πολιτικά. Η φιλοσοφία του Καστοριάδη είναι ένας αγώνας εξορκισμού του φόβου που δημιουργεί η κρατική εξουσία στους πολίτες στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες. Η εμμονή του με την αρχαία Αθήνα στοχεύει σε τούτο ακριβώς: στο να μας υπενθυμίσει ότι μια πολιτεία στην οποία οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά χωρίς να φοβούνται το κράτος είναι ένα ιστορικό γεγονός.

Συγχρόνως, ο Καστοριάδης αρνείται να λάβει σοβαρά υπόψη του τις διαφορές, πολιτισμικές, εθνικές και έμφυλες, που κατακερματίζουν τα πολιτικά υποκείμενα. Η σημασία αυτών των διαφορών έχουν αναδειχθεί από τις πολιτισμικές σπουδές και την κοινωνιολογία της μετανεωτερικότητας. Το αυτόνομο πολιτικό υποκείμενο είναι για τον Καστοριάδη ομοιογενές και οικουμενικό.

Κατ' αυτό τον τρόπο ο Κορνήλιος Καστοριάδης βρίσκεται κοντά στον Καρλ Μαρξ, περισσότερο από όσο αφήνει να εννοηθεί στο έργο του. Όπως ο Καστοριάδης, έτσι και ο Μαρξ ορίζει την τάξη «δί' εαυτή» πάνω από εθνικές διαιρέσεις, ενώ δεν κατονομάζει καν τις έμφυλες και τις φυλετικές διαφοροποιήσεις ως εμπόδια στην επαναστατική δράση του προλεταριάτου. Όπως στον Μαρξ οι εθνικές διαφορές αποτελούν μέρος της ψευδούς συνείδησης της εργατικής τάξης που την καθιστούν «τάξη καθ' εαυτή», έτσι και στον Καστοριάδη αυτές οι διαφορές εξοβελίζονται με την ανάδυση του αυτόνομου πολιτικού υποκειμένου.

Η εκπαίδευση που αποτελεί και το αντικείμενο του βιβλίου του Σωτήρη Φουρνάρου, σε τούτο ακριβώς αποσκοπεί: στην άρση των επιμέρους διαφορών και στο δρόμο προς την πραγματική ισότητα μεταξύ όλων των ανθρώπων. Στον Καστοριάδη, οι ταξικές διαιρέσεις αμβλύνονται μέσα από την εκπαίδευση που «ξυπνά» στην εργατική τάξη την ορθολογική και αυτόνομη σκέψη. Γι' αυτό τον λόγο, η εργατική τάξη πρέπει να έχει πρόσβαση σε μια ανθρωπιστική εκπαίδευση που θα προβάλλει τα δημοκρατικά ιδεώδη. Η πραγματοποίηση του δημοκρατικού ιδεώδους προϋποθέτει, σύμφωνα με τη συλλογιστική του, ένα πολιτικό καθεστώς το οποίο δεν θα εξουσιάζει τους πολίτες του με το φόβο και, σύμφωνα με όσα ο ίδιος έχει αναφέρει σε συνέντευξη του, θα αντλεί από το πρότυπο της αρχαίας Αθήνας. Το σύγχρονο κράτος, το οποίο εξουσιάζει τους πολίτες του με το φόβο, δεν είναι σε θέση για ένα τέτοιου είδους πρόγραμμα ανθρωπιστικής και δημοκρατικής παιδείας.

Παρόλο που και ο Φουρνάρος φαίνεται ότι ευνοεί έναν τύπο διακυβέρνησης στηριγμένο σε θεσμούς άμεσης δημοκρατίας και αδιαμεσολάβητης συλλογικότητας, δεν προσφέρει στο βιβλίο του μια ολοκληρωμένη πρόταση προς αυτή την κατεύθυνση, εκτός από την αναφορά στο συγκεκριμένο παράδειγμα της Ισλανδίας, όπου οι θεσμοί αυτοί είχαν ένα κοινώς αναγνωρισμένο θετικό αποτέλεσμα. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι η διαπραγμάτευση του ζητήματος της άμεσης δημοκρατίας

στο έργο του Καστοριάδη ξεπερνά τις προθέσεις του βιβλίου του Φουρνάρου. Ο συγγραφέας κυρίως θέλει να αναδείξει τον ρόλο που παίζει η υποβάθμιση των ανθρωπιστικών σπουδών στην αδυναμία συγκρότησης αυτόνομων πολιτικών υποκειμένων. Αυτό που φαίνεται να υπονοεί είναι ότι, πριν προχωρήσουμε σε συγκεκριμένα μοντέλα άμεσης δημοκρατίας και πολιτειακής αλλαγής, πρέπει να εκπαιδεύσουμε τους πολίτες στο να μπορούν να ανταπεξέλθουν στην υλοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος. Το ερώτημα που τίθεται είναι ποιοι θα είναι οι εκπαιδευτικοί που θα αναλάβουν αυτό το έργο και ποια θα είναι η θεσμική τους πλαισίωση. Πως, δηλαδή, μπορούμε να περιμένουμε από ένα κατ' επίφαση δημοκρατικό κράτος, όπως είναι τα σύγχρονα κράτη, να στηρίξουν το έργο αυτών των εκπαιδευτικών. Ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών είναι, επίσης, σημαντικός στην εμπέδωση της δημοκρατίας και στην προώθηση της ανθρωπιστικής εκπαίδευσης. Το να θεωρούμε τις ανθρωπιστικές επιστήμες ως ισότιμες με τις θετικές επιστήμες συνιστά, λοιπόν, το κύριο αίτημα του βιβλίου του Φουρνάρου. Αυτή ότι είναι και η σημαντικότερη συμβολή και αξία του.

ANNA KOYMANTAPAKH